

У ГЛИБ ВІКІВ

Олександр Галушко

●

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКУ ЗА ДАНИМИ ПОДАТКОВОГО РЕЄСТРУ 1753 РОКУ

(на матеріалах Ройської сотні)

У ході Визвольної війни українського народу середини XVII ст. на території України, звільненій від польсько-шляхетського панування, було започатковано утворення національної держави. Важливою складовою частиною цього процесу стало запровадження нового адміністративно-територіального устрою, а саме поділу території Війська Запорізького на полки, які, в свою чергу, поділялися на менші одиниці — сотні. Доволі типовою була, зокрема, Ройська сотня Чернігівського полку, що увиникла, правдоподібно, вже після закінчення Визвольної війни. Так, згадка про її першого сотника Хому Ращенка відноситься до 1659 року.¹ Чимало суперечок викликає й місцезнаходження сотенного правління. Деякі Історики вважають, що сотенним центром цієї сотні була слобода Ройська, заснована в середині XVII ст.² На це вказує і сама назва сотні — Ройська. Водночас існує думка, що назва сотні походить від села Роїще, де й знаходилось сотенне правління. Так, О. Шафоиський, описуючи село Роїще, зазначав: «...в нем до сего было сотенное правление и от него Ройская сотня полку Черниговского свое название имела...». Знайти остаточну відповідь на це питання дуже важко: обидва населені пункти мали майже однакову назву і знаходились поряд, ба навіть були з'єднані між собою. Так, О. Шафонський повідомляв, що «...с сим же селом Роищем соединена особливая слобода, которая называется слобода Ройская».³ Приблизно це ж констатував і Д. Пащенко: «...село Роище... сумежно с слободой Ройскою...».⁴ Вірогідно, що згодом сотенне правління перебазувалось до містечка Ріпки. Це засвідчує, зокрема, рапорт ройського сотника Якова Жрупянського до Чернігівської полкової канцелярії від 9 жовтня 1762 р., де він вказує: «жителствую в Репках, где и сотенное ройское правление состоит».⁵

За років Визвольної війни відбулись значні зміни в українському суспільстві. Насамперед тривало масове покозачення людності. Шляхта, міщани та, селяни масово вливались до армії Богдана Хмельницького і автоматично ставали козаками — представниками упривілейованого стану. Але після Визвольної війни кількість козаків зменшилась. Всі, хто не потрапив до обмежених козацьких реєстрів, мусили повер-

татися до свого довоєнного стану, і більша частина вояків, крім мешканців міст, що мали Магдебурзьке право, згодом знову потрапили в особисту залежність від козацької старшини, духівництва та російських дворян. До кінця XVII ст. в Лівобережній Україні шрайтлчно завершилось створення нової соціальної інфраструктури, причому переважну більшість населення становили посполиті.

Соціальну диференціацію в українському суспільстві тієї доби засвідчує, зокрема, податковий реєстр 1753 р., упорядкований за гетьмана К. Розумовського, що зберігається у Центральному державному історичному архіві України в Києві. Як відомо, основним джерелом поповнення державного бюджету були податки, які стягувались з посполитих — селян та міщан, оскільки козаки, як і духівництво, мали податковий імунітет. Тому даний реєстр стосувався перш за все посполитих. Але, незважаючи на це, він дає можливість схарактеризувати соціальний склад населення кожної сотні. Так, у реєстрі вказано і загальну кількість козаків в кожній сотні, і імена власників селян, що разом з конкретним розписом посполитих за населеними пунктами дає можливість визначити співвідношення між станами і визначити спільні риси та особливості соціального складу кожної сотні. Згідно з податковим реєстром 1753 року на терені Ройської сотні мешкало 858 посполитих, але насправді їх було більше, оскільки чисельність козацьких підсумків окремо не вказувалась, а наводилась разом з козаками (їх загальна кількість становила 259 чоловік). Міщан на терені сотні як окрему категорію населення не згадано, що дає підстави, враховуючи відсутність на території сотні міст і великих містечок, стверджувати, що їх тут взагалі не було. Відсутні в реєстрі і згадки про вільних селян, що підтверджує думку, що в середині XVIII ст. вже практично усе селянство у межах Чернігівського полку перебувало в особистій «залежності». Тому ми маємо можливість простежити лише кількість залежних селян в окремих населених пунктах сотні та імена їх власників з складеної на основі даного реєстру таблиці:

населений пункт	кількість селян	власники
слобода Добрянська	156	«її імператорська величність» та Чернігівський Троїцький монастир
хутір Вир	3	ройський сотник Леонтій Бакуринський
село Яриловичі	39	Чернігівський Троїцький монастир
рудня Яриловицька	7	Чернігівський Троїцький монастир
папірня Яриловицька	4	Чернігівський Троїцький монастир
млин Киселівський	3	Чернігівський Троїцький монастир
село Садилівка	9	Чернігівський Троїцький монастир
село Хутір	24	Чернігівський Троїцький монастир
село Горностаївка	23	Чернігівський Троїцький монастир
село Старі Яриловичі	8	Чернігівський Троїцький монастир
село Старі Познопали	15	Чернігівський Троїцький монастир
рудня Лизуновська	4	Чернігівський Троїцький монастир
хутір на урочищі Чудова гора	1	Чернігівський Троїцький монастир
слобода Вербівка	9	Чернігівський Троїцький монастир

населений пункт	кількість селян	власники
слобода Нові Познопали	4	Чернігівський Троїцький монастир
слобода Строїн	2	Чернігівський Троїцький монастир
село Грабів	15	полковник чернігівський Іван Божич сотник ройський Леонтій Бакуринський
містечко Ріпки	115	полковник чернігівський Іван Божич сотник ройський Леонтій Бакуринський, значкові товариші Андрій та Йосип Бакуринські, значковий товариш Филимон Богданович
хутір Пилипча	4	бунчуковий товариш Ілля Лизогуб
хутір Глинянка	5	значковий товариш Филимон Богданович
село Буянки	31	військовий канцелярист Павло Тодорович та значковий товариш
село Свинопухи	23	бунчуковий товариш Роман Затиркевич та удова Марія бунчукового товариша Мойсея Затиркевича
село Каменська	3	бунчуковий товариш Роман Затиркевич
село Задеріївка	3	бунчуковий товариш Роман Затиркевич
село Маслаковка	9	полковник чернігівський Іван Божич сотник ройський Леонтій Бакуринський та значкові товариші Максимовичі та Мануїловичі
село Гусинка	22	Писар Чернігівського полку Яків Миткевич, ройський сотник Леонтій Бакуринський та удова судді Чернігівського полку Василя Каневського
село Голубичі	27	значкові товариші Максимовичі, Андрій Бакуринський, Фома Макієвський та Андрій Гоголь
село Вербичі	22	сотник ройський Леонтій Бакуринський, Агафія Пашковська, значкові товариші Петро Самойлович та Яків Чирва, бунчуковий товариш Іван Рашевський
село Ямище	13	хорунжий чернігівського полку Василь Комаровський, бунчукові товариші Павло Мокрієвич та Дмитро Затиркевич, військовий товариш Іван Мокрієвич, удова Марковичова
село Постовбиця	8	сотник ройський Леонтій Бакуринський
село Церковище	15	сотник ройський Леонтій Бакуринський, значкові товариші Іван Кривкович та Фома Макієвський

населений пункт	кількість селян	власники
село Осняки	19	бунчуковий товариш Іван Рашевський
село Сибереж	23	військовий канцелярист Іван Маркович, бунчуковий товариші Василь Добронєцький, Йсип та Іван Рашевські, сотник слабинський Самійло Левандовський, полковник чернігівський Іван Божич, мохнатинський піп Спиридон Кричвський та Чернігівський Роцький монастир
село Роїще	25	осавул Чернігівського полку Єлисей: Рашко, значкові, товариші Яків Красовський та Артем Федосов, бунчуковий товариш Роман Затиркевич, бурмистр Петро Железняк та вдова Марія Затиркевичова
слобода Ройська	31	значкові товариші Микола та Іван Мокрієвичі, вдова Марія Затиркевичова, бунчуковий товариш Роман Мокрієвич
село Велика Вісь	12	колишній писар чернігівського полку Іван Янушевич, бунчуковий товариш Йосип Рашевський
село Звеничів	17	військовий товариш Іван Мокрієвич, бунчукові товариші Павло, Олександр та Василь Мокрієвичі, Йосип Рашевський, хорунжий Чернігівського полку Яків Шихуцький, отаман
село Холявин	75	полковник чернігівський Іван Божич та бунчукові товариші Григорій та Костянтин Лизогуби, Семен Полуботок, Дмитро Затиркевич
село Петрушин	6	полковник чернігівський Іван Божич
село Даничі	24	бунчуковий товариш Василь Добронєцький. ⁶

Таким чином, Ройська сотня за складом населення була типовою адміністративно-територіальною одиницею середини XVІІІ ст. Кількість селян більше ніж в три рази перевищувала чисельність козаків. Причому більшість місцевих селян належала представникам козацької старшини. Найзаможнішими з них, як видно з вщенаведеної таблиці, були Лизогуби, Божичі, Мокрієвичі, Рашевські, Бакуринські та, Затиркевичі. Певна частина селян належала Чернігівському Троїцькому монастирю. На території сотні з'явилися також володіння царського двору. Єдиною особливістю соціального складу сотні є відсутність міщан. На прикладі даної сотні ми спостерігаємо тенденцію до остаточного соціального розшарування українського суспільства, впливу російського шляху розвитку, що сприяло перетворенню козацької старшини у російське дворянство і зрештою зумовило занепад оригінального суспільного устрою на терені Лівобережної України

Джерела та література:

1. В. Кривошея. Деякі питання генеалогії козацько - старшинських родин Чернігівського полку // Сіверянський літопис. — 1997. — № 1. — С. 44.
2. Лазаревский А. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии // Черниговская памятка на 1896/1897 год: Карманная справочная книжка. — Чернигов, 1896. — Отдел 3. — С. 31.
3. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. — К, 1851. — С. 221.
4. Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества 1781 г. — Чернигов, 1868. — С. 34.
5. Центральний державний історичний архів України. — Ф. 108. — Оп. 2. — Од. зб. 657. — Арк. 6.
6. Центральний державний історичний архів України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Од. зб. 11461. — Арк. 632—636.

